

#3 Perspectiva d'alteritat

Incorporar les visions i les perspectives contraposades d'un relat o d'una interpretació. Fer dialogar la identitat amb l'alteritat, la crítica i la reflexió sobre la construcció dels "altres" a través de la comparació i l'empatia.

La construcció de les identitats individuals i col·lectives és un element fonamental de l'aprenentatge de les ciències socials, tot i que tradicionalment s'ha relacionat amb una identitat única vinculada a l'estat-nació (Tutiaux-Guillon, 2018). Des de l'educació per a la ciutadania democràtica es fa necessària una mirada crítica i inclusiva a la construcció d'aquestes identitats i, sobretot, a l'alteritat o imatge que generem dels "altres" (Santisteban i González-Monfort, 2019). Això s'hauria de fer des d'una doble via: Per una banda, formant l'alumnat per tal que reaccionï davant de la construcció de la imatge de l'enemic basada en narratives simplistes i deshumanitzadores (Spillman i Spillman, 1991). Per altra, a través d'un diàleg constant amb l'alteritat, tenint en compte les visions, opinions, les perspectives i les vivències d'altres persones i col·lectius, de manera que sigui possible contraposar narratives.

La disrupció dels relats a través de múltiples perspectives i visions és una dimensió essencial de la formació del pensament crític (Tosar, 2017). Aquesta multiperspectiva és poc present en els llibres analitzats per l'Observatori de llibres de text i es detecta també un marcat biaix de gènere i cultura en les autories de les fonts referenciades. Tot i que els manuals visibilitzen la persecució de certs col·lectius minoritaris o marginats, les seves pròpies veus no solen tenir-hi cabuda (ICIP-ECP, 2017:118). Caldria anar més enllà a l'hora de plasmar la diversitat de visions i vivències de diferents col·lectius socials i d'escoltar les diferents veus que intervenen i pateixen en un context concret.

L'educació per la justícia global passa no només per tenir en compte la diversitat, sinó també per posar-la en valor. Donar importància a les veus, les vivències, les opinions i les perspectives de les altres persones, entendre el seu punt de vista i empatitzar-hi requereix d'habilitats socials, emocionals i cognitives (Yuste, 2017) i és fonamental en la construcció de les societats democràtiques.

La construcció de les identitats en un món global demana d'un diàleg constant, obert i inclusiu amb l'alteritat. La construcció de futurs col·lectius i inclusivament passa, a més, per escoltar totes les veus (Fontana, 2013). Cal que ens preguntem: fins a quin punt escoltem l'alteritat?

Què podem fer?

- Contraposar relats, visions alternatives i discursos d'un mateix tema, situació o context
- Mostrar representacions del món i cosmovisions d'altres cultures i col·lectius
- Incorporar en el relat visions del pensament decolonial
- Utilitzar mecanismes de comparació
- Reconèixer les violacions dels drets humans dutes a terme per la societat de pertinença

Com ho podem fer?

- Incloure fonts primàries (cròniques, notícies de diari) de diferents cosmovisions, ideologies i procedències
- Incorporant testimonis que responguin a diferents col·lectius i tinguin diferents interessos
- Utilitzant mapes segons diferents projeccions, no sempre eurocèntriques
- Mostrar exemples de la construcció de la imatge de l'enemic en diferents moments històrics i contextos
- Proposant activitats que promoguin l'empatia envers l'Altre
- Proposant activitats que permetin la reflexió sobre la identitat i l'alteritat

#3 Perspectiva d'alteritat

A tall d'exemple

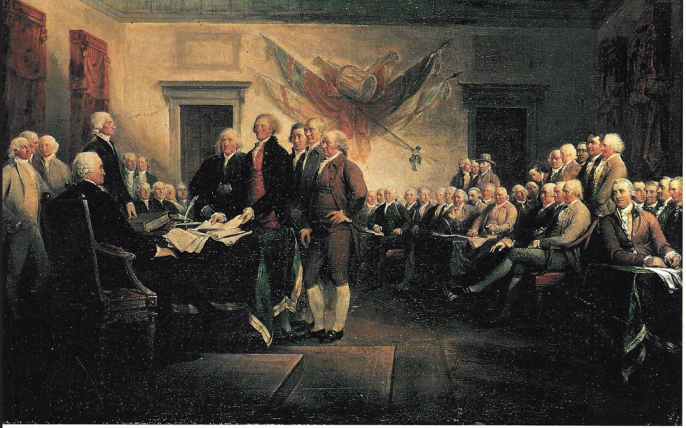
Imatge 8. Com visibilitzats els col·lectius esborrats del relat?

Sovint es tracta el tema de la independència dels Estats Units d'Amèrica com si no existís població nativa americana en el territori, o obviant la presència de persones esclavitzades.

Reportatge

La independència dels Estats Units d'Amèrica

Tot i que en els llibres d'història la Revolució Francesa figura sempre com l'esdeveniment decisiu que va marcar un canvi d'època, amb la fi de l'absolutisme i el pas cap a una era més justa i liberal, cal tenir ben present que tretze anys abans, els Estats Units d'Amèrica havien encetat un camí similar. Si bé no van tallar el cap al rei, sí que van escriure una Constitució i van posar les bases per a un estat democràtic que molt poc després va servir d'exemple als francesos, primer, i a totes les colònies americanes que van decidir emancipar-se d'Espanya, Portugal, Anglaterra i de la mateixa França, després.

Proclamació de la Declaració d'Independència nord-americana

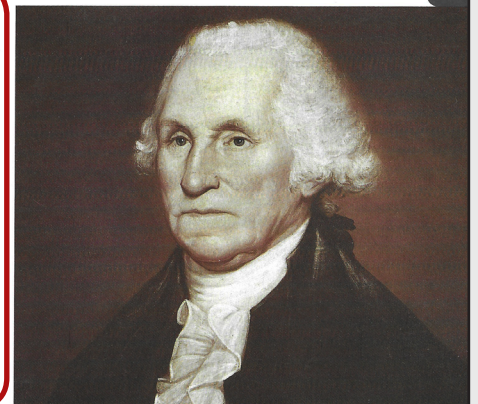
38

Mostra els greuges de la població respecte de la metròpoli britànica.

Ciutadans de segona

Durant la primera meitat del segle XVII, la població en les diferents colònies britàniques d'Amèrica va multiplicar-se per vuit, fins a sobrepassar els 2 milions d'habitants. S'hi vivia molt bé: l'agricultura era fèrtil i el comerç, pròsper, fins al punt que els colons estaven més ben alimentats que els anglesos de la metròpoli.

Va esclatar una guerra entre francesos i anglesos pel control del territori americà, i els habitants d'aquestes colònies van donar suport a la causa britànica. No van entendre que, un cop guanyada, el rei Jordi III els apugés els impostos. Van sentir-se ciutadans explotats per un imperi al qual donaven bona part de la riquesa que produïen.

George Washington

Els americans van sentir-se explotats per un imperi al qual donaven bona part de la riquesa que produïen

Els congressos continentals

A conseqüència d'aquest malestar, els dirigents de les diferents colònies —totes menys Florida i les que avui formen part del Canadà— van decidir reunir-se per començar una acció de protesta coordinada. En el Primer Congrés no van posar-se d'acord, però el Segon, iniciat el maig de 1775, va ser decisiu: van decidir promoure una Declaració d'Independència. Entre els prohoms que van redactar-la hi havia Benjamin Franklin i Thomas Jefferson. Un any més tard, el 4 de juliol de 1776, el document va ser consensuat i signat per les tretze

colònies. Significava posar fi a l'obediència al rei d'Anglaterra.

La guerra d'Independència

Als britànics no els va fer cap gràcia i van declarar-los la guerra, però als americans els van sortir aliats per totes bandes: França, Espanya i Holanda van veure l'oportunitat de desgastar la Corona anglesa i els van donar suport. Malgrat tot, el conflicte es va allargar sis anys, fins que els anglesos van capitular a Yorktown, l'any 1781.

Aquest fet va afavorir el naixement dels Estats Units, encara que la resolució final, l'acceptació dels anglesos i les fronteres del nou país no es van acordar fins a l'any 1783, amb el tractat de París. Van elegir com a primer president George Washington, que va instaurar, entre altres coses, que els mandats presidencials fossin de vuit anys com a màxim.

Activitats:

- 1 Contesta les preguntes següents:
  - Quin dia celebren els nord-americans la seva festa nacional? Per què?
  - Quines causes van portar els americans a separar-se del domini britànic?
- 2 Busca a Internet el nom de les tretze colònies fundadores dels Estats Units d'Amèrica i copia'ls.
- 3 Tria un dels dos "pares de la pàtria" esmentats en el text, busca'n informació i escriu-ne una biografia d'entre 15 i 20 línies.
- 4 Explica què et sembla la proposta de Washington de limitar els mandats presidencials a vuit anys.
  - És poc o és massa?
  - Saps si hi ha altres països que tenen una llei d'aquest estil? Informa-te'n.

Per acabar d'incloure la perspectiva d'alteritat es podria:

- Reflectir que els EUA eren ètnicament diversos.
- Mostrar l'existència de "pares de la pàtria" alternatius, com els caps de la nació de pobles originaris Iroquesa.
- Contrastar l'esperit del text de la declaració d'Independència dels EUA amb l'existència d'esclaus negres.

#3 Perspectiva d'alteritat

Imatge 9. Com mostrar l'Altre des de referents positius?

La realitat dels continents i de les poblacions d'Àfrica, Àsia i Oceania són molt poc presents als llibres de text. Massa vegades, a més, les referències a altres continents es solen fer, en la gran majoria de casos, ressaltant aspectes negatius. L'exemple escollit mostra, a través de continguts d'història de l'art, una forma de representar l'altre des de referents positius.

Mostra la cultura i societat africana com a agent de canvi i no com a agent passiu, a partir d'un líder reconegut mundialment com Nelson Mandela.

Promou la comparació i reflexió sobre obres d'art tradicionals del continent africà elaborades per diferents artistes del món.

Apareixen noms d'artistes africans i es donen a conèixer.

4.2 El arte contemporáneo

Fig 45 Nelson Mandela, acrílico sobre lienzo, 1990, de Cheik Ledy (Rep. Dem. del Congo). Traducción: "27 años, los cadenas que retienen al más antiguo y célebre prisionero del mundo, Nelson Mandela, han sido rotas, y ésta es la fiesta. Pero, ¿por cuánto tiempo?"

TEMPLE OF HEAVEN
NE 815
TEMPLE DU CIEL

EL ARTE
Lo que en español se llama "arte" en beté se denomina srélé.
Para nosotros el arte es el saber hacer; es buscar, indagar y descubrir la sublime inocencia. El arte es profesar el lenguaje que ilumina, resuelve, explica y ordena las leyes eternas de la razón bien intencionada que hace fraternizar a todos los miembros de la gran humanidad y que alivia los sufrimientos de ésta.

El arte es saber hacer "vivir" para la reproducción y la conservación sempiterna del bien de este mundo.

El arte es la apoteosis, la imitación continua de las divinas obras eternas en el tiempo y en el espacio.

Frédéric Bruly Bouabré (Costa de Marfil)

Fig. 46

Fig 47 Sokari Douglas Camp (Nigeria) Bag woman

Fig 48 Maska tradicional Vuvu

Fig 49 Martín Chirino (Islas Canarias) "Afracán IV"

El arte africano hoy

Generalmente el arte africano tradicional (las máscaras y esculturas en madera, la artesanía, etc.) ha acaparado el interés de la mayor parte de los coleccionistas, artistas y museos americanos y europeos, por lo que la producción de los artistas africanos contemporáneos ha sido muy poco estudiada. Muchos artistas africanos del siglo XX han tenido que emigrar a Europa o Estados Unidos para que su obra sea reconocida, mientras que otros se ven forzados a crear en malas condiciones en sus propios países, a veces pensando en el turista interesado en su arte, como medio de subsistencia.

Desde hace unas décadas el panorama ha ido cambiando poco a poco, sobre todo gracias al interés mostrado por algunos estados africanos por fomentar el arte de sus ciudadanos sin tener que recurrir a la dependencia exterior. Un lugar destacado ocupa la Bienal de Arte Africano Dak'Art, que se celebra desde 1991 en Senegal con notable éxito.

Los artistas contemporáneos africanos tienen hoy en día las mismas inquietudes que sus colegas de otros continentes. Sin embargo, aunque resulta difícil establecer un programa común a todos ellos, les une generalmente la preocupación por la identidad africana. Al igual que en la música o la literatura, en el arte hay una reflexión sobre los problemas sociales y económicos del continente, la crítica política, la búsqueda de una expresión moderna que no olvide la tradición, etc. Los grandes centros urbanos de África, como El Cairo, Casablanca, Dakar, Lagos, Kinshasa o Johannesburgo, son los motores actuales del arte africano, donde se mezcla vanguardia y tradición, donde podemos encontrar arte en la calle (desde los grafitis al "arte de mercadillos") y también en pequeñas galerías o talleres, donde convive con muestras artesanas de todo tipo.

Muchos artistas africanos han logrado un gran reconocimiento internacional gracias a la realización de una obra comprometida con su cultura y con los principios básicos del arte, tal y como lo refleja uno de los padres de la pintura africana contemporánea, Frédéric Bruly Bouabré (Costa de Marfil) en el texto de la figura 48. Ya no es difícil encontrar artistas africanos cuyas obras cotizan en los mercados internacionales del arte, como Kingelez (Costa de Marfil), Chéri Samba (Rep. Dem. del Congo), Dominique Zinkpè (Benín), Ashira Olatunde (Nigeria), Amadou Kré Mbaye (Senegal), Mamadou Saadio Diallo (Senegal), Soly Cissé (Senegal), Ali Chraïbi (Marruecos), Seni Awa Camara (Senegal), Cheik Ledy (Rep. Dem. del Congo), Twins Seven Seven (Nigeria), Chéri Cherin (Rep. Dem. del Congo), Cyrien Jakoudaba (Benín), etc.

1. Observa detenidamente el cuadro de Cheik Ledy, dedicado a Nelson Mandela. ¿Qué mensaje intenta transmitir el autor? Te ayudará buscar información sobre dicho líder africano.

2. Entra en la página web oficial de la Colección de Arte Africano Contemporáneo (<http://www.caacart.com/>) y accede a las obras de los autores que se han señalado en esta página, incluidos los de las ilustraciones. Observa los temas que tratan e intenta hacer una lista con ellos.

3. Los artistas contemporáneos, tanto africanos como no africanos, se han inspirado frecuentemente en el arte tradicional de este continente. Compara la máscara de la fig. 48 y la escultura en hierro titulada Afracán del escultor canario Martín Chirino (fig. 49). ¿qué semejanzas y diferencias encuentras? Haz lo mismo entre la escultura de Sokari Douglas Camp (fig. 47) y la que aparece en la página anterior (fig. 39).

Actividades

Per acabar d'incloure la perspectiva d'alteritat es podria:

- Aprofitar les obres per obtenir un major coneixement de cosmovisions i relats africans.
- Fer reflexionar sobre la manca de (re)coneixement de referents culturals, socials i polítics africans.

Permet conèixer el relat d'artistes africans (preocupats per la identitat africana, la tradició i la modernitat, l'economia, la política dels seus països), per tant, mostra representacions del món no eurocèntriques.

Imatge 10. Com reconeixem el dany de la colonització en l'altre?

Cada vegada és més habitual trobar recursos didàctics (auto)crítics amb els efectes de la colonització sobre altres pobles. En aquest cas, s'ha escollit una secció especialment crítica, que dona veu a l'"Altre" d'una forma molt palpable, en el cas de la colonització Belga del Congo.

#3 Perspectiva d'alteritat

Es visibilitzen actors que habitualment no es veuen. En aquest cas, població congoleesa esclavitzada.

Apareixen visions contrastades dels protagonistes: rei belga, colonitzador i dona congoleesa victimitzada.

S'expliquen els arguments racistes que van sustentar la colonització i la deshumanització de l'altre.

5 COM ES FA: CONTRASTAR FONTS DIVERSES SOBRE UN MATEIX FENOMEN

L'historiador depèn de les fonts. Moltes vegades, els documents que li arriben han estat seleccionats a l'atzar, per la destrucció casual d'arxius i documentació. Però en altres casos, quan l'afer afecta personatges poderosos, és possible que s'hagi produït un intent deliberat d'ocultar la veritat.

1 Anàlisi de fonts sobre el Congo belga

En contrastar les fonts, l'historiador ha de tenir en compte no tant la seva extensió o la seva quantitat com la seva credibilitat: és a dir, fins a quin punt són sinceres. Per exemple, respecte de la colonització del Congo, resulten més dignes de crèdit les poques opinions disponibles de viatgers independents sense interessos a la zona –periodistes o missioners, per exemple– que la propaganda abundant que oferia el rei Leopold II de Bèlgica, amo del territori, a propòsit de la seva feina.

Tot seguit contrastarem dues fonts sobre aquest tema. La primera és una entrevista en un diari americà en què el mateix Leopold descriu i justifica les seves accions a l'Àfrica. La segona descriu aquestes mateixes accions, segons el punt de vista d'Íllanga, una congoleesa, gràcies a un viatger nord-americà que en va recollir el testimoni:

Hem aconseguit reduir la verola a l'Àfrica central gràcies a la vacuna. Hem detingut el comerç d'esclaus i hem prohibit la importació d'alcohol, alhora que construïm vaixells de vapor i ferrocarrils, i introduïm el telègraf. Ara hi enviem vehicles de motor. I això és només el començament. Hem reduït gairebé al no-res el territori de la barbàrie. Ara lluitem contra la terrible malaltia de la son [...]. Confïem en l'ajuda de Déu tot poderós per eradicar aquest assot. Per tractar amb una raça que ha estat canibal durant milers d'anys, cal fer servir mètodes que aconseguïem espolsar-los la mandra i fer-los comprendre la santedat del treball.

Entrevista amb el Rei Leopold, Publisher press, 1906.

Poc després de l'alba, un grup nombros de soldats va venir al poblat i tots ens vam ficar a les nostres cases. No portàvem gaire temps així quan els soldats van arribar disparant i amenaçant el cap del poblat amb els seus fusells. Es van precipitar a les cases i van arrossegar la gent. Tres o quatre van entrar a la nostra i em van capturar a mi, el meu marit i la meua germana. Ens van arrossegar al camí i vam ser lligats amb una corda al voltant del coll perquè no ens escapéssim. Tots ploràvem, perquè sabíem que ens portaven com a esclaus. Els soldats ens donaven cops [...] no teníem res per menjar, perquè els soldats no ens havien donat res [...] Així va seguir tot, dia rere dia, fins a la cinquena jornada, en què els soldats van agafar el nadó de la meua germana i el van llançar a l'herba, on el van deixar morir, i a ella la van obligar a transportar uns trastos que van trobar en un poble abandonat [...]

Relat d'Íllanga a Edgar Canisius.
A ADAM HOCHSCHILD: *El fantasma del rei Leopold*. Barcelona, 2002

2 El resultat de la investigació històrica

L'Associació Internacional del Congo, presidida pel rei Leopold de Bèlgica, va ser creada a la dècada de 1880 amb el filantròpic objectiu d'«obrir a la civilització l'única part del nostre globus on encara no ha penetrat, traspassar la foscor que pateixen pobles sencers» i fer així «una croada digna d'aquest segle de progrés» (HOCHSCHILD, pàgina 80).

Però aviat es va saber que aquesta associació altruista aconseguia beneficis escandalosos de recursos com el vori o el cautxú, que explotava amb mà d'obra esclava. La premsa pagada per l'Associació va qualificar aquests relats de calumnies: però les fotografies oferien testimonis esgarriuosos d'esclaus castigats amb l'amputació de les mans. A poc a poc es va anar coneixent la veritat horrible. Mai no sabrem el nombre total de congoleesos assassinats o morts per la fam i les epidèmies provocades per l'explotació de l'home blanc. Però els historiadors calculen que, sota el domini del rei Leopold, la població del país va descendir en més de deu milions de persones.

5 CRÒNIQUES històriques

Proposta de treball

- Llegeix aquests textos i contesta les qüestions que hi ha a continuació.

El primer text forma part del sermó d'un bisbe anglès sobre la superioritat moral dels britànics. El segon és un fragment d'una carta dirigida per Lin Zxu, un governador xinès, a la reina Victòria, el 1839, en què li demana que prohibís als comerciants anglesos introduir opí de contraban a la Xina des de l'Índia. La sobirana no va contestar, però l'any següent les tropes colonials britàniques, cridades en ajuda dels narcotíficants, van prendre Canton, van atacar Pequín i van obligar el govern xinès a signar un tractat en què, a més d'obrir les fronteres a la droga britànica, cedia Hong-Kong a la Gran Bretanya. Aquesta guerra es coneix com la Primera Guerra de l'Opí, perquè n'hi va haver una altra, pel mateix motiu, just tres anys després que el bisbe d'Oxford pronunciés el seu sermó sobre la superioritat moral del poble britànic.

No és costum del poble britànic edificar construccions magnífiques com a emblema del seu poder i la seva grandesa. La vocació que considera més elevada és deixar com a empremta de la seva relació amb nacions inferiors marques d'ensenyament moral i formació religiosa, aconseguir que una nació de nens vegi en què consisteix ser homes; formar la humanitat en els hàbits de debò, moralitat i justícia, en comptes de deixar-la en l'imbecilitat de la mentida i la infància perpètua, i sobretot, haver contribuït a comunicar-los aquesta superioritat moral, el do més gran que Déu ens ha atorgat [...]

Samuel Wilberforce, bisbe d'Oxford, 1853.

Suposeu que gent d'un altre país portessin opí per vendre'l a Anglaterra, i seduïssin el vostre poble perquè en comprés i en fumés; segurament la vostra honorable sobirana deploraria tal cosa i se sentiria indignada. Hem sentit que la vostra honorable sobirana és amable i benèvola. Naturalment no deu voler donar a altres el que no vol per a ella mateixa. [...] Hem sabut, a més, que ni a Londres, ni a Escòcia ni a Irlanda es produeix opí. Només en algunes parts de l'Índia que estan sota el vostre control els coreus d'opí s'estenen de tossal en tossal. En veritat, Vós, ¡oh sobirana!, podeu eradicar els coreus d'opí d'aquests llocs, llaurar els camps i sembrar-hi gra. Qualsevol que gosi contrariar opí he de ser castigat. Aquesta seria en veritat una mesura magnànima i benèfica que contribuiria al bé comú i acabaria amb el mal. Que el Cel us recolzi en això, i els esperits us portin bona fortuna i us concedeixin longevitat i dependència nombrosa [...]

SSUYU TENG I JOHN FAIRBANK

Libres, races i pèsols

El mateix dia de 1859 en què es publica *L'origen de les espècies*, se'n va exhaurir tota l'edició. El tractat de Charles Darwin és el més influent de la història de la ciència. Set anys més tard, Gregor Mendel va escriure un article sobre la reproducció dels pèsols que va passar inadvertit durant més de tres dècades. En el seu dia aquest agustí austríac revelava les lleis de la genètica: la peça que li mancava al trencaclosques darwinista.

Monestir en què va investigar Mendel.

El retard de la genètica a desenvolupar-se com a ciència va tenir conseqüències nefastes. Darwin era un geni: la majoria dels que el van llegir, no. La ciència desconeixia les lleis de l'herència –la genètica–; en comptes de reconèixer la pròpia ignorància, els divulgadors van escriure volums gruixuts, perfectament absurds, que classificaven les races humanes en superiors i inferiors, basant-se en característiques tan intrascendents com el color de la pell.

Entesos a explicar-ho tot per mitjà de la biologia, els científics racials van pensar en altres per demostrar que les dones eren inferiors i van explorar la forma del lòbul de l'orella per tal de detectar els delinqüents en nèixer. Hi va haver gèneros que van catalogar els cranis de tots els infants per saber quins eren de raça pura: somiaven millorar l'espècie humana com es fa amb les races bovines.

El racisme parteix de premisses falses, com que el mestissatge és negatiu o que hi ha diferents graus d'evolució entre els humans (la nostra espècie és una: tots procedim d'un mateix llinatge, sorgit fa quaranta-cinc mil anys a l'Àfrica). El racisme va servir de coartada al colonialisme: després va ser l'essència del nazisme. Avui està desprestigiada però, sobretot, constitueix un error de la ciència del segle XIX, incompatible amb els coneixements del XXI.

Anàliza el text

- Per què el text afirma que «Darwin era un geni: la majoria dels que el van llegir, no»?
- Quin descobriment va passar inadvertit pocs anys després del tractat de biologia de Darwin? Per què era important?
- En què es fonamentava el racisme? Per què va servir de coartada per al colonialisme?

a) Compara els dos textos. Resumeix les idees bàsiques de cadascun. Busca-hi els punts en comú i les diferències.

b) Escribeu una redacció sobre la justificació moral de l'imperialisme des del punt de vista dels colonitzadors dels colonitzats.

Es reconeix i quantifica l'abast de les violacions de DDHH perpetrades pel país europeu.

Preguntes que fan empatitzar amb les parts.

Per acabar d'incloure aquesta perspectiva es podria: Fer reflexionar sobre quina visió de «l'altre» tenim actualment i per què, així com les conseqüències que se'n deriven.

Per saber-ne més...

Adichie, Chimamanda Ngozi.(2019). *El perigo de la historia única*. Barcelona: Literatura Random House.

Andreotti, Vanessa; de Souza, Lynn Mario T.M.. (2008) *Through Other Eyes: Learning to read the world*. Derby: Global Education.

García Ruiz, Carmen Rosa; Arroyo Doreste; Aurora; Andreu Mediero, Beatriz (Eds.) (2016) *Deconstruir la alteridad desde la didáctica de las ciencias sociales: educar para una ciudadanía global*.